

Hvězdárna v Ondřejově patří mezi nejstarší vědecká pracoviště v Česku. Vznikla již počátkem 20. století z iniciativy českého podnikatele Josefa Jana Friče. Potřebné vybavení dodala jeho pražská firma, která se specializovala na výrobu optických a měřicích přístrojů.

ROBERT ŠIMEK

Výrobu měřicích přístrojů na našem území ovlivnila hlavně dvě historická období. Prvním z nich byla doba rudolfínská, spadající do druhé poloviny 16. století. Na dvoře Rudolfa II. tehdy působili přední evropští vědci a astronomové, z nichž nejvýznamnější byli Tycho de Brahe a Johannes Kepler.

Události třicetileté války znamenaly v oblasti vědy a techniky útlum. Výroba jemné mechaniky se proto začala znovu rozvíjet teprve v 19. století, v době národního obrození. V Praze vzniklo hned několik specializovaných firem, jejichž výrobky byly srovnatelné s evropskou produkcí. Jen jedna společnost si ale dokázala získat uznání po celém světě a její výrobky se začaly používat

foto: Astronomický ústav AVČR

foto: Robert Šimek

Současné fotografie pracovny J. J. Friče na Žalově, pražské továrny a Ondřejovské hvězdárny.

JOSEF JAN FRIČ

Podnikatel a hvězdy

Historická podoba pražské továrny.

foto: Technické památky v tečiších, na Moravě a ve Slezsku.

pro mnohá důležitá měření a pozorování. Byla to firma bratří Fričů, kterou na Královských Vinohradech v Praze založili roku 1883 Josef a Jan Fričové.

NERUDA INSPIRUJÍCÍ

Josef Frič se narodil roku 1861 v Paříži, kam musel po roce 1848 uprchnout jeho otec, známý revolucionář a vlastenec Josef Václav Frič. V emigraci se narodil i druhý syn Jan, oba bratři ale brzy francouzskou metropoli opustili a od roku 1867 žili s matkou v Praze.

Josef absolvoval akademické gymnázium a přihlásil se na studia přírodních věd v oboru

zoologie a paleontologie, jeho bratr Jan studoval chemii. Oba však měli společný zájem o astronomii, který v nich probudil otcův přítel Jan Neruda. Jeho Písně kosmické mladíkům učarovaly a přivedly je na myšlenku vybudovat vlastní observatoř.

Realizace takového plánu ale nebyla vůbec jednoduchá. Potřebné vybavení bylo totiž velmi drahé a muselo se dovážet. Fričové si podobný luxus nemohli dovolit, zvolili proto jiné řešení. Roku 1883 si na Královských Vinohradech otevřeli malou dílnu, ve které začali astronomické a měřicí přístroje vyrábět sami. Začínali na jednom soustruhu

foto: Astronomický ústav AVČR

Pohled na západní kupoli Ondřejovské hvězdárny, rok 1909.

foto: Astronomický ústav AVČR

dovezeném z Berlína, byli ale trpěliví a již roku 1884 dosáhli svého. Přimo v podkroví továrny si zařídili malou místnost, ze které začali pozorovat hvězdy.

POLARIMETRY A CÍDLA

Pouhá výroba astronomických přístrojů by ale firmu Josef & Jan Frič dlouho neuživila, bratři proto brzy rozšířili sortiment také o geodetická, vojenská a důlní měřidla. Na radu chemika C. K. Neumanna se pustili i do výroby cukrovarnických strojů, zejména polarimetrů, jejichž pomocí bylo možné stanovit přesnou koncentraci cukrů v roztoku.

Frič na základech centrální kopule, rok 1908.

foto: Astronomický ústav AVČR

Sázka na toto odvětví se ukázala jako velmi dobrá a přinesla Fričům značné zisky. O nové přístroje projevil zájem i řada firem v zahraničí a ve Spojených státech byl dokonce polarimetr bratří Fričů přijat za úřední normu.

Roku 1889 se firma začala intenzivně připravovat na pražskou Jubilejní výstavu v roce 1891, na které slavila velký úspěch. Ihned poté se přestěhovala do větších prostor v sousedství původní budovy a od dílenských prací definitivně přešla na tovární výrobu. Roku 1896 byla už firma natolik silná, že mohla přijmout i velkou zakázku na cídlu pro pevnostní děla firmy Škoda.

HVĚZDÁRNA ZE ŽALU

Slibný rozvoj podniku zbrzdil až tragický rok 1897, kdy Jan Frič podlehl akutnímu zánětu slepého střeva. Josef nesl tuto ztrátu velmi těžce a k uctění bratrovy památky se začal podepisovat jako Josef Jan Frič.

Vzpomněl si také, že chtěli s bratrem vybudovat v Čechách moderní observatoř. Jejich půdní hvězdárnička sice dovolovala pozorovat oblohu, kvůli záři z pouličního osvětlení ale nebyly výsledky nijak dobré. Frič se proto rozhodl postavit na bratrovu počest opravdovou hvězdárnu a ideální místo pro ni našel v obci Ondřejov, vzdálené 35 kilometrů jiho-východně od Prahy.

Přesně rok po bratrově smrti zakoupil pozemky s kopcem Manda, který z pietních důvodů přejmenoval na Žalov, a začal se stavbou. První pozorovatelná byla pouze dřevěná, postupem času ale získal prostředky na stavbu zděných objektů a v letech 1911 a 1912 vyrostly nad Ondřejovem i dvě cihlové kopule. Frič vybavil hvězdárnu mnoha přístroji vlastní konstrukce a využíval ji až do roku 1928. Tehdy, u příležitosti desátého výročí vzniku Československa, daroval observatoř státu. Od roku 1954 ji využívá Astronomický ústav Akademie věd.

VÝCHODNÍ DIKTÁT

Josef Jan Frič se i nadále věnoval jemné mechanice a jeho firma vyráběla vedle geodetických přístrojů a polarimetrů také lékařské vybavení, průmyslové teploměry či letecké palubní přístroje. Pro kontrolu provozu kotelen, elektráren a tepláren vyvinula také naprostou novinku – analyzátor kouřových plynů. Poptávka začala znovu rychle stoupat a roku 1924 vznikla i nová pobočka firmy v Bratislavě.

Po roce 1939 odmítl Frič jako věrný vlastenec spolupracovat s německými okupanty, čímž se výroba značně zredukovala. Po válce, v důsledku hospodářských změn, mělo dojít k restrukturalizaci výrobního programu. Toho se ale Josef Jan Frič

JOSEF JAN FRIČ (1861-1945)

Český podnikatel Josef Frič se narodil 12. března 1861 v Paříži, kam emigroval jeho otec, známý básník a spisovatel Josef Václav Frič (mj. autor básnické sbírky *Písně z bašty*).

Josef však ve Francii dlouho nezůstal. Spolu s matkou a mladším bratrem Janem se již roku 1867 vrátil do Prahy, kde později začali oba bratři studovat přírodní vědy.

Jejich hlavním zájmem však byla astronomie, proto se již roku 1883 rozhodli založit v Praze dílnu na optické a měřicí přístroje, které by jim umožnily pozorovat hvězdy. Sortiment se později rozšířil i o další zboží a podnik se stal jedním z předních evropských výrobců jemné mechaniky. Po bratrově smrti v roce 1897 přijal Josef Frič druhé jméno Jan a začal uskutečňovat dávný bratrov sen – vybudování nové české hvězdárny. Vybral si středočeský Ondřejov, kde po několika letech vyrostla jedna z našich nejznámějších observatoří. Roku 1928 se stala majetkem státu a původnímu účelu slouží dodnes. V jejím areálu se nachází i socha Josefa Jana Friče, který zemřel 10. září 1945.

foto: Pražský industriál

Teodolit a nivelační přístroj značky Frič.

foto: Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

už nedožil, zemřel jen pár měsíců po osvobození republiky.

Po roce 1948 byla vinohradská firma znárodněna a výroba geodetických přístrojů přešla do Meopty Košíře (někdejší závod firmy Srb a Štys). Zbytek provozů byl začleněn do podniku Metra Blansko a roku 1954 přeměněn na Metru Praha. Poslední změna přišla roku 1963, kdy byla bývalá firma bratří Fričů začleněna do podniku Laboratorní přístroje. V té době ale již docházelo k útlumu výroby a do země, která v jejich produkci patřila kdysi ke světové špičce, se začala dovážet méně kvalitní technika z Polska, Sovětského svazu a NDR. ■

Jeden z prvních dalekohledů v Ondřejově.

foto: Astronomický ústav AVČR